

===== Csapody Tamás =====

/// Légrády Gyula szerepe Tóth Ilonáék perében

Az 1956-os forradalom idején Tóth Ilona¹ szigorló orvos a budapesti Domonkos utcai kiegészítő kórház vezetője volt.² Az ellene és a társai ellen indított népbírószági perben azzal vádolták meg, hogy különös kegyetlenséggel meggyilkolták az ávosnak hitt Kollár István gépkocsikísérőt. A vádlottak a perben teljes körű beismerő vallomást tettek. Tóth Ilonát és két halálra ítélt bűntársát, Gyöngyösi Miklóst és Gönczi Ferencet 1957-ben kivégezték. A rendszerváltás időszakában, 1989-ben – még nem a szabadon választott országgyűlés tagjai – törvényt hoztak az 1956-os forradalom után kivégzettek ítéletének semmissé nyilvánításáról.³ A népbírószági ítélet szerint Tóth Ilona és társai köztörvényes bűncselekményt követtek el, ezért a semmisségi törvény hatálya nem terjedhetett ki rájuk. A rendszerváltást követően a tényállás tisztázása érdekében, vagyis a per újraindítása iránt két alkalommal nyújtottak be kérelmet. Ezeket azonban a Legfelsőbb Bíróság (1990), majd az igazságügyi miniszter (1994) elutasította. A 2000-ben elfogadott negyedik semmisségi törvény, közismert nevén „lex Tóth Ilona”, azonban kimondta, hogy semmisnek tekintendő a „*népbírószági tanács előtti eljárásban – a forradalom és szabadságharc céljával, eszmeiségével való azonosulásra tekintettel – a forradalommal, illetve harci cselekménnyel összefüggésbe hozott cselekmény miatt – történt elítélés*”.⁴ E törvény alapján a Fővárosi Bíróság 2001-ben mondta ki Tóth Ilona ítéletének semmisségét.

1 == Tóth Ilona (Tóth Ilona Gizella) (1932–1957).

2 == A Budapest, XIV. kerületben lévő Domonkos utca 3. szám alatt (a volt Tanács Akadémia épületében, korábban a Szent Domonkos rendházban) volt a kiegészítő kórház. A tanulmányban az utcaneveket a korabeli elnevezésüknek megfelelően használom: Domonkos (ma: Cházár András) utca és Landler Jenő (ma: István) utca.

3 == 1989. évi XXXVI. törvény az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról.

4 == 2000. évi CXXX. törvény az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolásról összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról. 1. §.

Ebben az ügyben tehát ekkor sem került sor perújításra, a törvényi tényállás tisztázására, annak kiderítésére, hogy történt-e bármilyen bűncselekmény. Változatlanul nem tudjuk megmondani, hogy Tóth Ilona köztörvényes vagy politikai gyilkosságot követett-e el, vagy hogy egyáltalán elkövetett-e gyilkosságot. Az 1956-os mártírként széles körben tisztelt Tóth Ilona jogi rehabilitálása nem történt meg, jogi értelemben tehát nem került sor a történetek tisztázására. A jogi mellett azonban létezik a történettudomány megközelítése is. Az ún. történeti tényállás felderítésére számos kutatás történt: a következőkben négy olyan történész munkájára támaszkodom, akiknek a kutatásai megkerülhetetlennek számítanak a kérdésben. A tudományos munkák szerzői sokszor a legalapvetőbb kérdésekben és a részletkérdések sokaságában állnak vitában egymással. Mindezek ismertetése, esetleg elemzése vagy integrálása szinte megoldhatatlan feladat elé állítana. Erre azonban itt semmi szükség, mivel kizárólag egyetlen kérdéssel foglalkozom: ki volt, vagy pontosabban megfogalmazva, ki nem lehetett a Tóth Ilonáék által megölt személy, ha valakit meggyilkoltak egyáltalán? A tanulmánynak nem tárgya annak megállapítása, hogy Tóth Ilonáék elkövették-e vagy elkövethették-e a terükre rótt bűncselekményt. Kizárólag azzal foglalkozom, hogy valójában ki az a személy, aki a potenciális áldozati körhöz tartozhatott, de nem azonos a hivatalos verzió szerint a Tóth Ilonáék terhére rótt gyilkosság áldozataként meghatározott Kollár Istvánnal.

= = Felkelők a VII. kerületben

A szovjet csapatok 1956. november 4-i bevonulását követően a forradalmárok közül sokan visszaszorultak Budapest VII. kerületébe, és folytatták a fegyveres harcot. A Péterfy Sándor utcai kórház mellett megnőtt a szerepe a Domonkos utcai kiegészítő kórháznak is.⁵ Eörsi László kutatásai szerint a VII. kerület eme részén öt felkelőcsoport-bázis azonosítható 1956. november 5–6-ától kezdődően.⁶ Ezek közül három tartozott az ún. Fürj-csoporthoz: a központi szerepet betöltő Fürj (Füri)⁷ vendéglő (Landler Jenő utca 44.) és a két női munkásszálló (Landler Jenő utca 26. és Murányi utca 30.). A másik két bázis sem volt messze a vendéglőtől, az egyik a Thököly út 44-ben (Thököly úti csoport), míg a másik a Garay tér 14-ben (Garay téri csoport) rendezkedett be. A Landler Jenő utca és a Dózsa György út kereszteződésében lévő, ma egy kínai étteremnek helyet adó Fürj vendéglő kultúrtermébe és az épület pincéjébe vette be magát a legjelentősebb „Fürj-csoport”. A Fürj-csoportokban összeolvadt egymással a Baross-csoport maradéka (50–60 fő) és a többségében különböző fogva tartási helyekről szabadultak csoportja.⁸ Három csoportot

5 = = Kiss – M. Kiss, 2007: 84–87.

6 = = Eörsi, 2011: 15.

7 = = A vendéglő eredeti neve „Füri” volt. A „Fürj” megnevezés ennek torzult, de széles körben elterjedt formája. A továbbiakban magam is így használom.

8 = = Eörsi, 2011: 100.

hoztak létre, melyek tagjai járőröztek, közbiztonsági és felderítő feladatokat láttak el, figyelték a szovjet csapatok mozgását, fegyveres összecsapásokba bocsátkoztak velük, összegyűjtötték az ávósokat,⁹ valamint a pártfunkcionáriusokat, továbbá sebesülteket és élelmet szállítottak.¹⁰ A Fürj vendéglőben a felkelők vezetője a korábban a Baross téri forradalmárokhoz csatlakozó, 21 éves Palotás József bányász volt. Beosztottja volt többek között a forradalom kitörése előtt a csolnoki munkatáborból szabadult, 25 éves Bognár Ottó tűzoltó, a 23 éves Futácsi Endre bányász, a 24 éves Horváth Sándorné segédmunkás, továbbá a 26 éves Koklács Mihály bádogos.

Az említett öt felkelőcsoport nevéhez számos fegyveres harc kapcsolódik. 1956. november 6–8-a között a Nefelejcs utca környékén, a Dózsa György út –Thököly út sarkán harcoltak a szovjet csapatokkal és a Landler Jenő utcában próbálták megakadályozni a szovjet katonák előrenyomulását.¹¹ A Bethlen moziban 1956. november 7-én karhatalmistáknak vélt személyeket támadtak meg. A fegyveresek bázisaként használt Fürj vendéglő 1956. november 8-án elesett, és másnap a környéken a fegyveres harc is véget ért. A szovjet csapatok pacifikálták a városrészt.

= = = Halottak a Városliget sarkán

A történészek közül elsőként Kiss Réka és M. Kiss Sándor hívta fel a figyelmet a Tóth Ilona aktájában elfekvő, 1957. január 31-én kelt jelentésre.¹² Ebben Király Lajos rendőr nyomozó hadnagy ezt írta: *„Jelentem, hogy a kapott utasítás értelmében felderítést folytattam egy olyan személy azonosságának megállapítása céljából, akit a Városligetnél az Ajtósi Dürer sor felé eső oldalon 1956. nov. 6. és 8. között lelőttek. A felderítés folyamán megállapítottam, hogy a wc körül, a megadott helyen két hullát temettek el. A városligeti gondnokságtól kapott értesülés szerint a két hulla közül valamelyik Államvédelmi beosztott volt. A helyszínen megállapítottam, hogy a két hulla közül az egyik Légrádi Gyula nevű 39 éves hullát kb. december első felében az egyik hétfőre virradó reggelre a sírból felszedték, és valahova elszállították. A másik hulla, Futácsi Endre 23 éves (lak.: Bp., XIII. Béke u. 5. 5. ép. 5. lépcső, II. em. 149.) jelenleg is ott fekszik.”*¹³

A Városliget sarkán lévő egyik hulláról más forrásokkal is rendelkezünk. A Tóth Ilona-perben tanúként idézték meg a Landler Jenő utcában lakó Koklács Mihályt, aki 1956. november 5-én csatlakozott a Fürj vendéglőbe települt fegyveres

9 == Az ÁVH-s, ávós stb. megnevezést azonban a közbeszédben, a korabeli hatóságok dokumentumaiban és az 1956-tal foglalkozó szakirodalomban egyaránt használták és használják.

10 == Eörsi, 2011: 100–120.

11 == Uo. 154, 294, 403.

12 == Kiss – M. Kiss, 2007: 91.

13 == ÁBTL 3.1.9. V-142621. Király Lajos rendőr nyomozó hadnagy jelentése, 1957. január 31. 190.

csoporthoz. Koklács szerint Gyöngyösi Miklós, Palotás József és Horváth Sándorné egy megölt személyre vonatkozóan azt mondták neki, hogy „minden áruló úgy jár, mint a hadnagy”. *„Ez a hadnagy élelmiszert szállított oda [ti. a vendéglőbe]. Úgy hallottam, hogy ezt a hadnagyot tarkón lőtték. Én láttam a holtestét letakarva a liget sarkán.”*¹⁴

Kiss Réka és M. Kiss Sándor figyeltek fel először a Tóth Ilonáék perében érintett és az adott időszakban a Domonkos utcai kiegészítő kórházban lakó, illetve ott dolgozó három személy¹⁵ egybehangzó állítására is. A vallomásuk szerint a kiegészítő kórházban megölt személyt pokrócba csavarva kivitték a Városligetbe és ott temetlenül hagyták vagy elhantolták. Tehát az áldozatot nem a Domonkos utcai templom¹⁶ mellett temették el, ahol a hivatalos verzió szerint a hatóság megtalálta.¹⁷

= = = A Futácsi-szál

A Király Lajos nyomozó által nevesített, a Városliget sarkán eltemetett Futácsi Endre¹⁸ forradalom alatti tevékenységéről viszonylag sokat tudunk. Szokolczai Attila szerint a sebesültek mentésében és az élelem szállításában vett részt.¹⁹ A történészek mindegyike felfigyelt arra, hogy a Tóth Ilona-ügyhöz kapcsolódik a Palotás József felkelő ellen 1956 végén indított per.²⁰ Ebben Bognár Ottót a forradalmárok által ávosnak és árulónak vélt Futácsi megölésével vádolták meg. Az eljárás során meghallgatott Horváth Sándorné tanúvallomására hivatkozva Szokolczai Attila azt írta, hogy Palotás 1956. november 4-én utasított két felkelőt arra, hogy egy volt ávos tisztet lőjenek agyon a Városligetnél. Ezt az ávost a forradalom előtt ismeretlen okból elítélték, szabadulását követően 1956. november 4-én már a felkelők között találjuk.²¹

Tóth Ilonáék perében, valamint később, a pernek a semmisségi törvény hatálya alá helyezése miatt az áldozat államvédelmis mivoltának megállapítása kulcskérdésé vált. Ezért 1956–1957-ben és 1989 után egyaránt alapos kutatást végeztek, hogy (Kollár István mellett) Futácsi Endre esetleges ávos mibenlétére is fény derülhessen. A kutatások azonban nem jártak eredménnyel. M. Kiss Sándor szerint Futácsi

14 == ÁBTL V-142621/1. Koklács Mihály tanúvallomása, 1957. április 29. 47. Idézik: Kiss – M. Kiss, 2007: 93–94.

15 == Fazekas Pálné (Csendes Margit) orosz nyelvtanár, tolmács, Veszprémi István betegápoló és Török Éva.

16 == Budapesti Rózsafűzér Királynője templom. Budapest, Thököly u. 58.

17 == Kiss – M. Kiss, 2007: 94. 419.

18 == Futácsi Endre (a. n. Németh Mária; Budapest, 1933. X. 4. vagy 5. – Budapest, 1956. XI. 4.) bányász, raktáros.

19 == Szokolczai, 2016: 470.

20 == BFL XXV.4.a. 3308/1957.

21 == BFL XXV.4.a. 3308/1957. Horváth Sándorné. Budapest, 1956. december 21. Vö. Szokolczai, 2016: 477–478.

Endre ávós voltára nincs bizonyíték, és „*nincs okunk kételkedni abban, hogy társai végezték ki*”.²² Szakolczai Attila más álláspontot képvisel. Szerinte Futácsit 1956. november 4-én szovjet katonák tarkólövessel végezték ki a Városliget sarkánál. Ezt támasztja alá a boncolás eredménye (tarkólövés), a rokonok vallomásai, a haláláról elterjedt hírek és a végleges sírjára később vésett felirat. Utóbbiak mind arra utalnak, hogy Futácsi az ellenséggel vívott harcban halhatott meg.²³ Az 1956-os forradalom és szabadságharc áldozatairól összeállított kötetben Futácsi Endre neve is szerepel, halálának okaként a háborús harc közben kapott fejlövést jelölték meg.²⁴ A népbíróság mindenesetre bizonyítottan ítélte Futácsi megölését, amiért 1958-ban Bognár Ottót és Palotás Józsefet egyaránt halálra ítélték.

A Palotás-ügy peranyagából tudható, hogy Futácsi hulláját a rokonai felismerték, és egy szomszéd és egy házfelügyelő segítségével temették el, sietve, miközben körülöttük lövöldöztek, a Városligetben, két ásonyom mélyen, 1956. november 7-én.²⁵ Amennyiben az említett halálozás és a temetés dátuma igaz, úgy ebben az esetben Futácsi teteme három napig temetetlenül feküdt valahol, talán a Városliget sarkán. A sírral ezután közel egy hónapig nem történt semmi. A Király Lajos nyomozó jelentéséről mit sem tudó rokonok viszont a holttestet kihantolták, és a halottat a Kerepesi úti temetőben temették el 1957. február 27-én. Noha ekkor már 44 napja készen volt a Tóth Ilona elleni vádirat (1957. január 14.), csak az újratemetés után közel három hónappal került sor Futácsi hatósági exhumálására, majd egy nappal később a boncolására (1957. május 21.).²⁶ A holttest azonosítása ekkor már nem volt könnyű, de a jobb kezének hüvelykujján lévő körömperc sérülése alapján egyértelműen sikerült.²⁷

= = = A Légrádi-szál

A Király Lajos nyomozó által nevesített, a Városliget sarkán eltemetett másik személy Légrádi Gyula volt. Futácsi Endrével ellentétben róla szinte semmit nem tudunk, neve ugyanis egyetlen népbírósági perben sem került elő. Csak jóval később hoztak összefüggésbe az ügygel egy hasonló nevű személyt. Eörsi László figyelt fel arra először,²⁸ hogy egy másik eljárás irataiban szerepel egy „*Lévári vagy Lédervári*” nevű megölt személy.²⁹ A gyilkosságot a hatóság összefüggésbe hozta az akkor már kivégzett Tóth Ilonáék ügyével. M. Kiss Sándor könyvének egyik teljes fejezete

22 == M. Kiss, 2015: 29.

23 == Szakolczai, 2016: 473.

24 == Horváth–Tulipán, 2006: 123.

25 == BFL 3308/1957. 164. Jegyzőkönyv. Idézi: M. Kiss, 2015: 272.

26 == Szakolczai, 2016: 478–479.

27 == Uo. 476.

28 == Eörsi, 2011: 372.

29 == ÁBTL 3.1.9. V-154422. 406. „Gyáli” nevű zárkaügynök jelentése, 1966. október 12.

foglalkozott ezzel,³⁰ de Szokolczai Attila is részletesen elemezte a történeteket.³¹ Ez az ügy a később tíz év börtönre ítélt Pap István segédmunkás ellen 1966-ban indított eljárás volt. A forradalmárt azzal vádolták meg, hogy az 1956. november 4-e utáni napokban részt vett a Landler Jenő utca 44. szám alatt lévő édességbolt kifosztásában. Közben odajött hozzájuk egy jól öltözött, „40 év körüli, közepes természetű, kb. 170 cm magas”³² ismeretlen civil férfi, akit később a per során több néven is emlegettek. A Belügyminisztériumban vagy egy büntetés-végrehajtási intézményben dolgozó férfi fényképeket akart róluk készíteni. Pap István az általa kémnek vélt személyt lelőtte. A férfi a helyszínen vagy a Tóth Ilona vezette Domonkos utcai kiegészítő kórházban halt meg. A Landler utca 44.-nél, azaz a Városliget sarkán elkövetett bűncselekmény időpontjaként a bíróság ítélet 1956. november 5-i vagy a november 6-i dátumot állapított meg.³³ Végül „Lévári vagy Lédervári” személyét és eltemetésének helyét nem azonosították, de a népbíróság Pap Istvánt emberölés kísérletének elkövetéséért elítélte.³⁴ M. Kiss Sándor jogosan jegyezte meg, hogy a „»Légrádi-szál« kimaradt a nyomozás menetéből 1957-ben és 1966-ban is”.³⁵

A kutatók közül senki sem talált semmilyen további dokumentumot, adatot vagy utalást Légrádi Gyula személyére és a perekben játszott esetleges szerepére, ávós mivoltára, továbbá eltemetésének és kihantolásának körülményeire vonatkozóan. Pedig a titokzatos halott kérdését a szerzők kiemelten fontosnak tartották. Kiss Réka és M. Kiss Sándor könyvükben több oldalon keresztül foglalkoztak Légrádival,³⁶ M. Kiss Sándor nyolc évvel később megjelent önálló kötetében még részletesebben írt róla.³⁷ Szokolczai Attila egy egész alfejezetet szentelt neki, és egyenesen rejtélyesnek nevezte a Légrádi-ügyet.³⁸ A Légrádi személyével való részletes foglalkozás oka az, hogy a szerzők keresték, de hitelt érdemlően nem találták meg a corpus delictit Tóth Ilonáék perében. Ennek hiányában pedig bizonyítottnak látták – Eörsi László kivételével³⁹ –, hogy Tóth Ilonáék pere koncepciós per volt. A történelmi tényállás általuk elvégzett rekonstruálása szerint az áldozat kiléte ismeretlen, annak azonosítása nem történt meg. Arra a következtetésre jutottak, hogy

30 == M. Kiss, 2015: 123–169.

31 == Szokolczai, 2016: 179–180, 592–593.

32 == ÁBTL 3.1.9. V-154422. 118. Pap (Papp) István gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1966. szeptember 7. Szám: 399/-3785/1966.

33 == ÁBTL 3.1.9. V-154422. 497. Ítélet. Budapest Fővárosi Bíróság. B II. 7685/1966. 8. sz. Budapest, 1967. május 18.

34 == Uo. 492–510.

35 == M. Kiss, 2015: 175.

36 == Kiss – M. Kiss, 2007: 91–93.

37 == M. Kiss, 2015: 25–29.

38 == Szokolczai, 2016: 461–465.

39 == Eörsi, 2002: 82–96.

a hivatalosan áldozatként azonosított Kollár István agnoszkálása nem tekinthető bizonyítottnak, azaz nem bizonyítható, hogy a Domonkos utcai templomkertben az ő tetemét találták meg. A perben Kollár Istvánként azonosított személynek létezik egy exhumálási és egy boncolási jegyzőkönyve, de a kettő nincs szinkronban egymással. Szokolczi szerint „a megtalált hulla nem tekinthető sem Tóth Ilonáék áldozatának, sem Kollár Istvánnak”.⁴⁰ Az említett szerzők ezért bizonyítottnak tekintik, hogy a kihantolt tetem nem a Tóth Ilonáék perében tárgyalt gyilkosság áldozata, a „*corpus delicti nem azonos az áldozattal*”.⁴¹ A gyilkosság elkövetésének talán legfontosabb bizonyítéka, a corpus delicti vált ezáltal kétségessé. A bűncselekmény megtörtént ugyan, de mivel azt nem Tóth Ilonáék követték el, esetükben a corpus delicti hiányzik.⁴² Mindebből pedig egyenesen következik, hogy Tóth Ilonáék nem követték el a terhükre megállapított bűncselekményt, és igazolhatóvá válik az ártatlanságuk. Ebben a kontextusban Légrádi Gyula személye és halálának körülményei különösen fontossá váltak. Kiss Réka és M. Kiss Sándor lehetségesnek gondolták a Kollár–Légrádi személyazonosságot, és elképzelhetőnek tartották, hogy Légrádinak a Városliget sarkáról 1956 „december első felében” eltűnt holttestét találták meg a Domonkos utcai templomkertben.⁴³ Véleményük szerint Légrádi azonosíthatatlansága, sírjának hirtelen eltűnése újabb bizonyítékot szolgáltathat arra, hogy Tóth Ilonáék pere koncepció per volt és az államvédelmi hatóság manipulációja áll a halottak összecserélésének hátterében.⁴⁴

== = Ki volt Légrády Gyula?

Légrády Gyula életéről, pályafutásáról, ezen belül az 1956-os forradalomban vitt szerepéről eddig semmilyen információval nem rendelkezünk. Légrády Gyuláról⁴⁵ – innentől kezdve helyesen, azaz ipszilonnal írva a nevét – a legtöbb információt a Hadtörténeti Levéltárban őrzött, eddig ismeretlen dossziéjából⁴⁶ és halotti anyakönyveiből, a most megtalált hozzátartozóitól és ismerőseitől tudhatunk meg. Légrády a Körmendhez közeli Nagykölked községben született 1917-ben, így tehát Király Lajos nyomozó jelentésében helyesen szerepel, hogy 1956-ban 39 éves volt. Édesapja, Légrády Lajos a ma már Körmendhez tartozó Felsőberkifaluból száрма-

40 == Szokolczi, 2016: 463.

41 == Uo. 287. Szokolczi Attila Kiss Rékával és M. Kiss Sándorral egyetértve szögezi le véleményét.

42 == Uo. 507.

43 == Kiss – M. Kiss, 2007: 92.

44 == Uo. 92–93.

45 == Légrády (Légrádi) Gyula (a. n.: Veszolovics [Weszolovics] Mária; Nagykölked, 1917. VII. 15. – Budapest, 1956. XI. 7.) hivatásos honvéd hadnagy, főhadnagy, pályamunkás, minőségi ellenőr, esztergályos, bérelszámoló, körmendi és budapesti lakos.

46 == HM HIM KI 59294.1. Légrády életét a dosszié a katonai pályafutásától kezdve a haláláig nyomon kíséri, sőt a halálát követő történésekről is tartalmaz adatokat.

zott, és szintén katonatiszt volt. A paraszti származású apa az első világháború után továbbszolgáló katona, hivatásos tiszthelyettes lett a szombathelyi hadtestparancsnokságnál. A család beköltözött Körömdre, és az apa alhadnagyi rangban, a körmendi nagylaktanya tiszti étkezdéjének gondnok-számvevőjeként fejezte be katonai pályafutását 1945-ben. A fia Szombathelyen szerzett reálgimnáziumi érettségét 1938-ban, majd katonai pályafutását a soproni karpaszományos iskolában kezdte meg. Innen egyenes út vezetett a Ludovika Akadémiára. Itt avatták hadnaggyá 1942. december 6-án,⁴⁷ többek között a forradalom honvédelmi miniszterével, az 1958-ban kivégzett Maléter Pállal együtt. Az akadémiai tablón lévő fényképén⁴⁸ Légrády zubbonyán látható a „Nagy honvéd sportügyességi jelvény”, amelyet az országos főiskolai szabadstílusú birkózó bajnokság háromszori megnyerése után kapott.⁴⁹ Eredménye és kitüntetése nem véletlen, mivel gyerekkora óta többféle sportot űzött, az atlétikától a tenisz, asztalitenisz át a birkózásig.

1. kép Légrády Gyula menyasszonyával és szüleivel Körömden⁵⁰

47 = Légrády Gyula katonai azonossági száma: 2377.17.0009. Hadnagyi rangszáma: 15. Tartalékos tiszti igazolványának száma: 033325. Fegyverneme: gyalogság. Különleges katonai képzettsége: nehézfegyver, anyagi tiszti.

48 = M. kir. Honvéd Ludovika Akadémia, 1942.

49 = *Honvédségi Közlöny*, 1942. december 22. 60. fsz. 1377. Az avatásra 1942. december 6-én került sor.

50 = A műtermi kép feltehetően 1940-es évek végén készült Körömden. Forrás: Varga László tulajdonában.

Légrády a hadnaggyá avatását követően több mint egy éven át Kőszegen, majd 1944. május 15-től Körmenten szolgált, egészen a hadműveleti területre történő vezényléséig. 1944. szeptember 9. és 1944. október 10. között az Arad és Kiskunfélegyháza között harcoló zászlóaljban aknavető szakaszparancsnok, majd egy lövészszázad parancsnoksága lett. Az Arad környéki harcokban megsebesült, de csapattestét nem hagyta el. Azt, hogy pontosan milyen sérülést szenvedett, nem tudjuk, mindenesetre október közepén egy kórházvonaton feküdt. Felgyógyulását és egészségügyi szabadságát követően szolgálatra jelentkezett, és 1944. december 4-én visszatért Körmentre. A különböző időpontokban kelt dokumentumokban a „*fegyveres szolgálatra alkalmas*” bejegyzés szerepel, a katonai alkalmassági foka pedig „*katonai szolgálatra alkalmas*” maradt.⁵¹ A harcokban való helytállásáért kapta az Erdélyi Emlékérem (1944) és a Signum Laudis kardokkal 1. osztályú tűzkereszt (1944) kitüntetések.⁵²

2. kép Légrády Gyula karpaszományos őrmester egyenruhában⁵³

3. kép Légrády Gyula hadnagy egyenruhában⁵⁴

51 == HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyula hivatásos hadnagy. Nyilatkozat. Magyar Honvédelmi Minisztérium. Körment, 1946.10.26.

52 == HM HIM KI 59294.1. Szolgálati adatlap, 1955. július 25. 16. Forrás: Varga László tulajdonában.

53 == A fénykép feltehetően 1940-es évek végén készült. Forrás: Varga László tulajdonában.

54 == A fénykép Háber Frigyes körmenti fényképész műtermében készült, feltehetően 1942 körül. Forrás: Varga László tulajdonában.

Légrády Gyula akkor tért vissza Körmendre, amikor szülőföldje már a frontvonal szomszédságában húzódott. A szovjet csapatok ekkor már elfoglalták Kaposvárt, és elérték a Margit-vonalat. A Nyugat-Magyarországra menekült nyilas vezetés megkezdte a kitelepülést nyugatra, de a front megmerevedése miatt a szovjet csapatok végül csak 1945. április 1-én vonultak be Körmendre. Légrády nem tartott az 1944. december 12-én Németországba távozókkal, hanem a városban maradt, mint „a visszamaradó rész parancsnoka”.⁵⁶ Saját kézzel írt beszámolójában megnevezte parancsnoki feladatait is (laktanya, raktárak és a vasúti kocsi őrzése, katonai étkezde vezetése). Viszont nem említette meg, hogy egyike volt azoknak a katonatiszteknek, akik a körmendi nagylaktanyában folyó kivégzéseket levezényelték. Kutatásaim szerint

4. kép Légrády Gyula hadnagy az Erdélyi Emlékérem kitüntetéssel⁵⁵

1945 első három hónapjában összesen mintegy 50 katonaszökevényt, zsidó munkaszolgálatost, továbbá három, katonai szolgálatot megtagadó Jehova tanúját végeztek ki itt.⁵⁷ Légrády Gyulának a későbbiekben említett internálásával kapcsolatban az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fennmaradt dokumentumai szerint az ügyében „*lefolytatott nyomozás során megállapítást nyert, hogy a nevezett Szálasi uralom ideje alatt feltétel nélküli kiszolgálója volt a nyilas uralom vezetőinek, s mint tiszt a Szálasi kormány által kijelölt hadbíróóság által hozott halálos ítéletek végrehajtásánál mint vezénylő tiszt működött közre*”.⁵⁸ Megállapítást nyert továbbá, hogy „*a halálos ítéletek végrehajtásának idején a helyőrségben hivatásos tiszt (csapattiszt) egyedül volt, mint egységparancsnok és az állomásparancsnokság csak nevezettet utasíthatta a zárónégszög felállítására és az ítélet végrehajtására. Ezen megbízatást az állomásparancsnokságtól írásban kapta maga a Szolg[álati]. Szab[ályzat]. megfelelő pontja értelmében. Nevezett nem önként, nem saját elhatározásából koncolta fel a halálraítélteket, hanem az akkori törvényes hadbírói ítélet alapján, parancsra.*”⁵⁹

55 == A fénykép feltehetően 1944-ben készült. Forrás: Varga László tulajdonában.

56 == HM HIM KI 59294.1. Kérdőív. 336. honvéd bevetési központ parancsnokság. Körmend, 1946. június 26.

57 == Csapody, 2023: 155–187.

58 == ÁBTL 2.5.2. 349/128. Véghatározat. Ny.: 105/1946. sz. pol. Körmend, 1946. március 29.

59 == ÁBTL 2.5.2.-534/120. Véghatározat. Ny.: 80/Vm. pol. 1946. Szombathely, 1946. április 5.

Légrády Gyulának a kivégzésekben való részvételéről más forrásaink is vannak. A Körmenten jól ismert Légrády Gyulát a kivégzéseket szemtanúként megfigyelő személyek közül később többen is megnevezték.⁶⁰ Többek között a körmendi helytörténész, Komjáthy Kálmán,⁶¹ aki a Légrády család körmendi utcaszomszédja volt. Komjáthy csak az 1980-as évek végén volt hajlandó megnevezni az 1956-ban „*furcsa körülmények között*” meghalt hadnagy nevének kezdőbetűit.⁶² Hallgatását azzal indokolta évtizedekkel később, 2002-ben, hogy tekintettel kívánt lenni a hadnagy körmendi rokonaira.⁶³

A körmendi nagylaktanyát 1945. március végén heves bombatámadás érte, és a szovjet csapatok immár megállíthatatlanul haladtak előre. Légrády a szovjet katonák közeledtének hírére néhány napig a család körmendi házában, annak lefalazott bejárati részében bujkált.⁶⁴ A körmendi állomásparancsnokság maradéka és velük együtt Légrády Gyula végül 1945. március 29-én Ausztriába menekült. A Graztól nyugatra lévő Pack községben esett angol fogságba 1945. május 10-én, és a weissensteini hadifogolytáborba került. Innen közel hat hónap elteltével tért vissza Magyarországra. A körmendi bevonulási parancsnokságon jelentkezett szolgálat-tételre 1945. december 4-én. A szombathelyi 3. honvéd kerület igazolóbizottsága igazolta, és dossziéja tartalmazza az erről szóló határozatot is.⁶⁵ Néhány hónappal később, 1946. március 29-én azonban a Szombathely közeli Vátra internálták.⁶⁶ Az ezt kimondó véghatározatot megfellebbezte, ezért internálását rendőri felügyelet alá helyezésre változtatták át, majd padig hamarosan ezt is megszüntették (1946. április 5.).⁶⁷ Az iratait átették a népjegészségre, de végül semmilyen büntetést nem kapott.⁶⁸

Légrády Gyulát a körmendi 336. bevetési központ létszám feletti állományában tartották nyilván 1946. szeptember 23-ig. Ekkor a Honvédelmi Minisztérium által kiállított véghatározat szerint végkielégítés mellett a tényleges szolgálatból elbocsátották.⁶⁹ A hivatalosan figyelembe vett tényleges katonai szolgálati idejét

60 = = Pósfai, 1995: 4.; Farkas, 1945.

61 = = A szerző telefoninterjúi Komjáthy Kálmán körmendi festőmesterral, amatőr helytörténésszel, néprajzkutatóval, 2015. március 17., március 24., április 1., április 20.

62 = = Komjáthy, 2001: 30.; 1989: 31–32.

63 = = MJTE (Video 5.) Vi-93. Németh József interjúja Komjáthy Kálmánnal a körmendi emléktábla-avatáson, Körment, 2002. március 7.

64 = = Varga László személyes közlése a szerzőnek, Horvátnádálja, 2020. július 22.

65 = = HM HIM KI 59294.1. 2191. ig. biz.–1945. Határozat (Szombathelyi 3. honvédkerület igazoló bizottsága), Szombathely, 1946. január 22.

66 = = ÁBTL 2.5.2. 349/128. Légrády Gyula. Véghatározat. Nyt.: 105/1946. sz. pol. Körment, 1946. március 29.

67 = = ÁBTL 2.5.4. 101/64. Véghatározat. Szám: 319181/1946. IV/15. Budapest, 1946. június 3.

68 = = Uo. A népjegészségre áttett iratai nem találhatóak meg sem az MNL VML-ben, sem pedig a BFL-ben.

69 = = HM HIM KI 59294.1. Véghatározat a közszolgálatból való elbocsátásról, 1946. szeptember 23.

végül 1939. november 5-e és 1946. december 3-a között állapították meg. Viszont a szombathelyi honvéd kiegészítő parancsnokságon 1951. január 27-én letette a katonai (honvéd) esküt a Magyar Honvédségre.⁷⁰ Annak azonban semmilyen nyoma sincs, hogy újból szolgált volna, ugyanis polgári munkahelyeken, a szombathelyi általános biztosítónál ügynökként és a szintén szombathelyi (vasúti?) mérnökségen segédmunkásként dolgozott. 1950-ben ráadásul Budapestre költözött, ahol szintén csak a polgári munkahelyei ismertek (különböző gyárakban segédmunkás, minőségi ellenőr, esztergályos, bérelszámoló). A forradalom előtt a Rákospalotai Bőrkonfekció Gyárban foglalkoztatták bérszámfejtőként, a forradalom alatt pedig az újpesti Bányagépgyártó Vállalat dolgozója volt.⁷¹ Házasságot már Budapesten kötött Árpássy Teréziával 1951-ben. Egyetlen közös gyermeküket azonban csak részben nevelték együtt, mert a forradalom idején már különváltan éltek.⁷²

A bizonytalanságot tovább fokozza a személyi anyagában fennmaradt, Szombathelyen, 1950. április 14-én saját kezűleg írt önéletrajza.⁷³ A megfogalmazás alapján ezt valamilyen kérdőívben feltett kérdésekre válaszolva írhatta, a fejléce szerint karhatalmi századparancsnokként. Mint ismeretes, a karhatalmi századokat 1949-ben a Belügyminisztériumon belül, a ВМ АҮН belső karhatalmi századok néven szervezték meg. Tagjait kifejezetten a hivatásos állományból és a rendőrökből toborozták, az őrségi századokat Budapesten kívül a megyeszékhelyeken – így Szombathelyen – is létrehozták.⁷⁴ Légrády karhatalmi századparancsnoki tevékenységéről ennél többet nem tudunk meg sem az önéletrajzából, sem pedig más dokumentumokból. Nem jutunk közelebb ávós mivoltának megállapításához akkor sem, ha politikai aktivitását nézzük: 1945 után rövid időre tagja lett a Kisgazdapártnak, de később semmilyen pártba nem lépett be. Tagja volt még a Magyar Magánalkalmazottak Szabad Szakszervezetének, valamint a kommunista párt irányítása alatt álló tömegszervezetnek, a Magyar Szabadságharcos Szövetségnek. Közelebbről meg nem határozható minőségében és témában alap- és középfokú „*politikai szemináriumokat*” végzett Budapesten (1951, 1952, 1955).⁷⁵

Légrády dossziéja arra vonatkozóan is tartalmaz utalásokat, hogy 1945 előtt és után miért kapott büntetéseket. A kőszegi katonai szolgálata alatt ismeretlen okból egy hónap fogházbüntetésre ítélték, amit végül saját lakásában tölthetett le. A jelenlétében kitöltött Szolgálati adatlapjára bejegyzésre került, hogy 1952-ben egy rozsdás fegyvert talált, amit nem szolgáltatott be.⁷⁶ A rendszerváltás után a Légrády

70 == HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyula hadnagy esküje, 1951. január 27.

71 == HM HIM KI 59294.1. Szolgálati adatlap, 1955. július 25. 7.

72 == HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyuláné cím nélküli feljegyzése, 1993. február 18.

73 == HM HIM KI 59294.1. Cím nélküli önéletrajz, 1950. április 14.

74 == Tarján, 2015: 31.

75 == HM HIM KI 59294.1. Szolgálati adatlap, 1955. július 25. 17.

76 == HM HIM KI 59294.1.

család úgy tudta, hogy Légrády Gyulát a munkahelyén a be nem vallott ludovikás múltja miatt másfél évre elítélték 1952-ben, amiből hét hónapot letöltött, és ez idő alatt egy kőbányában dolgoztatták.⁷⁷ Légrádynak a Budapest Főváros Levéltárában őrzött börtön-kartonja szerint „*társadalmi tulajdon elleni jogtalan elsajátítás*”, azaz lopás miatt a Budapest Központi Bíróság 1 év 6 hónap börtönbüntetésre és 2 év közügyektől való eltiltásra ítélte 1952. április 8-án.⁷⁸ A Kozma utcai börtönből Tatabányára került, ahol az 1950-es években elítélteket is alkalmazó bánya-munkatábor üzemelt. A Komárom megyében lévő három bánya-munkatábor közé tartozott a csolnoki, az oroszlányi és a tatabányai is. A hozzátartozók visszaemlékezése alapján arra lehet következtetni, hogy Légrády valószínűleg Tatabánya-Felsőre került, ahol robbantott mészkövet darabolt.⁷⁹

Légrády abban az időszakban került Tatabányára, amikor a büntetésvégrehajtás az Igazságügyi Minisztériumtól a Belügyminisztériumhoz került. A munkatáborok az ÁVH irányítása alatt álltak.⁸⁰ Jogerős ítélete szerint 1953. augusztus 12-én kellett volna szabadulnia, de ez – ismeretlen okból – hét hónap letöltése után, már 1952 szeptemberében megtörtént.⁸¹ A munkatáborból így személyesen nem ismerhette az 1954-ben és 1955-ben a csolnoki és az oroszlányi rabtáborban egyaránt megforduló, a Tóth Ilona-ügyben többször említett Bognár Ottót és Futácsi Endrét.

Mint láttuk, Légrády Gyula 1951 elején katonai esküt tett, ám nincs nyoma annak, hogy ténylegesen is szolgált volna. Csak mintegy négy és fél évvel később, 1955 nyarán kezdeményezték reaktiválását. Lehet, hogy mellékbüntetése, a közügyektől való eltiltása ekkor járt le. Mindenesetre új fejezet kezdődhetett volna az életében, ha munkahelye nem állított volna ki elmarasztaló véleményt róla: „*nem őszinte*”, „*semmilyenféle politikai munkát nem végez*”, ráadásul „*iszákos, többször pénzeket [sic!] kért kölcsön, amit nem hajlandó visszafizetni. Gyanús nőismerősei vannak. Erkölcstelen életet él.*”⁸² Ennek nyomán bő egy hónappal később az „*igénybe nem vehető*” kategóriába sorolták.⁸³ Légrády tehát 1955 nyarán alkalmatlannak bizonyult arra, hogy a Magyar Néphadsereg kötelékébe lépjen.

77 = = Légrády–Légrády, 1992: 22. A kőbányában való munkavégzésre vonatkozó információ Varga Lászlótól származik, személyesen közölte a szerzővel, Horvátnádálja, 2020. július 22.

78 = = BFL XXV.101.b.6. 8-A-O 69. Légrády Gyula börtönkartonja. Ítéletének száma: B.20756/52. Az ítélet nem található meg a levéltárban.

79 = = Varga László személyes közlése a szerzőnek, Horvátnádálja, 2020. július 22. Marschal, 2016: 19.

80 = = Marschal, 2016: 19.

81 = = HM HIM KI 59294.1. Címzés, dátum, aláírás nélküli lap.

82 = = HM HIM KI 59294.1. Feljegyzési lap, 1955. június 7.

83 = = HM HIM KI 59294.1. Elbírálás-lap, 1955. július 27.

5. kép Légrády Gyula fényképe a katonai dossziéjában⁸⁴

A Légrády Gyula dossziéjában szereplő adatok szerint 1955. április 18-a vagy július 25-a óta lakott a Budapest, Landler Jenő utca 45. számú ház 1. emelet 21. számú lakásában.⁸⁵ A katonai nyilvántartónak küldött hivatalos értesítés szerint egészen haláláig itt lakott.⁸⁶ Az 50 lakásos, gangos bérház az öt ház választja el a szemközti oldalon lévő Fürj vendéglőnek helyet adó épülettől. Volt feleségének feljegyzéséből tudjuk, hogy Légrády „két néninél lakott”, akikkel az asszony személyesen is találkozott férje halála után.⁸⁷ A „két néni” személyére vonatkozó információkat a Landler Jenő utca 45. számú ház ma legöregebb lakójától, az 1956-ban 16 éves Klein Ilonától sikerült megtudnom.⁸⁸ A Klein család ugyancsak az első emeleten, a gangnak ugyanazon oldalán élt, és jól ismerték Légrádyt. Klein Ilona nemcsak személyesen ismerte őt, de emlékezett halálára is. Klein Ilona elmondása és a

budapesti választói névjegyzék alapján sikerült azonosítani a „két nénit” is. A két özvegyasszony anyja és lánya, az 1956-ban 85 éves Tárnyik Jánosné, született Kiss Veronika háztartásbeli, és az ekkor 52 éves Friker (Flikker) Józsefné, született Tárnyik Julianna ápolónő volt.⁸⁹ Nevük egyáltalán nem szerepel Tóth Ilonáék peranyagában.

84 = = Légrády Gyula civil ruhás fényképe 1950 és 1956 között készülhetett Budapesten. Forrás. HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyula (dosszié).

85 = = HM HIM KI 59294.1. Szolgálati adatlap, 1955. július 25. (állandó lakhely: 1956.07.25.-től). Uo. Tartalékos tiszti kartonja (a bejegyzés dátuma nem ismert) (állandó lakhely: 1955.04.18.-től).

86 = = HM HIM KI 59294.1. A VII. ker. katonai nyilvántartó részére kiállított „Értesítés a halálózásról”. Budapest, 1956.12.30. 1893/1956.

87 = = HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyuláné cím nélküli feljegyzése. Budapest, 1993.02.18. Nytsz.: nincs.

88 = = Személyes találkozásaim Klein Ilonával, Budapest, 2022. május 3., június 15.

89 = = BFL XV. 20.6. 1950. évi tanácsválasztás végleges választói névjegyzék. Budapest, VII. ker. Tanács 126. szavazókör. 45. o. 458. sz. Uo. 1954. évi végleges választói névjegyzék.

= = A halál időpontja és az elhalálozás körülményei

Volt felesége – alig öt hónap különbséggel – két helyen, kétféleképpen írta le Légrády Gyula halálának és eltemetésének történetét.⁹⁰ Mindkét leírás tele van bizonytalansággal, az asszony a volt férjével való találkozásairól, a vele folytatott, általa interpretált párbeszédokről óvatosan, talányosan írt. A két visszaemlékezés nemcsak egymással nincs szinkronban, de egy szövegen belül is tárgyi tévedések és feloldhatatlan ellentmondások vannak. A visszaemlékezések abban azonban hasonlóak, hogy Légrády Gyulát tiszteletre méltó hazafinak, a forradalom áldozataként állítják be. Valószínűsíthető, hogy a történetek ilyen beállítása nem választható el a férfi rehabilitálásának szándékától. Ez végül meg is történt, hiszen a Honvédelmi Minisztérium 1993. március 12-én posztumusz főhadnaggyá léptette elő.⁹¹ (A Tóth Ilonák áldozataként nevesített Kollár Istvánt is előléptették halála után.⁹²)

A történészek nem találták nyomát annak, hogy Légrády halálának és végső eltemetésének időpontját halotti anyakönyvben rögzítették volna. Pedig erre sor került, méghozzá 1956. november 30-án, Budapest VII. kerületében.⁹³ Légrády mellett a Városligetben eltemetett Futácsi Endre halotti anyakönyvezésére a XIV. kerületben került sor egy hónappal később, december 23-án.⁹⁴ Légrády neve mellé az 1956. november 7-i, míg Futácsi neve mellé a november 4-i dátum került. (Futácsi három napja temetetlenül heverő holttestét azon a napon földelték el a Városliget sarkán, amikor Légrády – legalábbis a halotti anyakönyv tanúsága szerint – meghalt.) Légrády esetében szállásadói nyilván tudták a halálozás pontos dátumát, már csak azért is, mert a volt feleség feljegyzése szerint Légrádyt ők temették el „*nagyon sok hazafi*” segítségével.⁹⁵ A segítségre nyilván szüksége is volt a két idős asszonynak. Bár figyelemre méltó, hogy a XIV. kerülethez tartozó Városligetben egymás mellé elhantolt személyek halálát nem ugyanabban a kerületben anyakönyvezték, eltemetésük körülményei és módja azonban minden bizonnyal hasonló lehetett (a temetést a meghalt személy ismerői és forradalmárok végezték el sietve, két ásónyom mélyre ásva, sírhant emelésével).

90 = = HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyuláné cím nélküli feljegyzése. Budapest, 1993.02.18.; Légrády Gyuláné – Légrády Márai: Keresőszolgálat. Magyar Fórum, szeptember 3. 22.

91 = = HM HIM KI 59294.1. 25/245/1993. Honvédelmi Minisztérium Rehabilitációs Bizottsága, 1993. május 12.

92 = = Kollár Istvánt rendőr törzsőrmesterből rendőr alhadnaggyá léptették elő.

93 = = BFL XV. 10.1. Halotti anyakönyv. Budapest, VII. ker. 1956. január 2. – 1956. december 30. 1893. sz. Légrády Gyula.

94 = = Horváth–Tulipán: 2006b: 123.

95 = = HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyuláné címnélküli feljegyzése. Budapest, 1993.02.18.

Budapest, VII., Anyakönyvi kerület.

1893 anyakönyvi kerület.
11936 folyószám.

Értesítés halálozásról

(Kizárólag hatóságok részére állítható ki.)

Címzett: *VII. ker. Katonai Nyilvántartó*

Ezeket a rovatokat minden esetben ki kell tölteni.	A halott családi és utóneve: <i>Légrády Gyula</i>
	A halott lakóhelye: <i>BUDAPEST VII. Károlyfennő u 45</i>
	A halálozás helye és ideje: <i>BUDAPEST VII. 1956. máj. 7.</i>
	Megjegyzések:

A következő rovatok közül csak azt kell kitölteni, amelyek a címzett részére szükségesek; a felesleges rovatokat át kell húzni.

I. Adatszolgáltatás a Néphadsereg részére a 18–50 éves férfiak haláláról az Au. 176. §-a alapján:
 II. Adatszolgáltatás a rendőrség részére a 14. életévüket betöltött személyek haláláról az Au. 177. §-a alapján:
 III. Adatszolgáltatás az Országos Nyugdíjintézet részére a nyugdíjban (járadékban stb.) részesülő személy haláláról az Au. 181. §-a alapján:
 IV. Adatszolgáltatás a születést nyilvántartó anyakönyvvezető részére az Au. 174. §-a alapján:

A halott születési helye és ideje: <i>Budaörs, 1917. év július</i>	hó <i>15</i> n.
A halott szüleinek családi és utóneve: <i>Légrády Gyula és Légrády Erzsébet</i>	
Ha az adatszolgáltatás tárgya utólagos bejegyzés, annak növekedése: <i>Után</i>	

5138—22. Pr. SZ. — Nyomatványellátó v. 1940. — 32. sz. minta az Au. 172. §-ához. — Állami Nyomda, Bp. 1953. — 831/06.

6. kép. A Katonai Nyilvántartó értesítése Légrády Gyula haláláról⁹⁶

Légrády elhalálozásának dátumáról többet nem tudunk mondani, az okáról és helyéről azonban több változatot is ismerünk. A halotti anyakönyvben a halál okaként „szívkoszorúér eltömődés”-t,⁹⁷ az egyházi halotti anyakönyvben „trombózis”-t rögzítettek.⁹⁸ A temetést intéző özvegyasszonyoktól származó információ szerint Légrády „a közeli kórházban segített a sebesülteket hordani, sok vért is adott, és a sok véradásba halt bele”.⁹⁹ A volt szomszéd, Klein Ilona határozott állítása szerint Légrády az albérletében halt meg.¹⁰⁰ Egy, a Légrády családban fennmaradt változat szerint Légrády Gyula látogatóba ment a kórházba, ahol vért adott, majd hazament az albérletébe. Másnap reggel a mosdócsapnál összeesett, és meghalt.¹⁰¹ Egy

96 == A Budapest VII. kerület anyakönyv-vezetőjének értesítője. HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyula (dossieré).

97 == BFL XV. 10.1. Halotti anyakönyv. Budapest, VII. ker. 1956. január 2. – 1956. december 30. 1893. sz. Légrády Gyula.

98 == SZEL IV.063. Anyakönyvek. Halottak anyakönyve 1925–1956. V. kötet, 289.

99 == HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyuláné cím nélküli feljegyzése, 1993. február 18.

100 == Klein Ilona személyes közlése a szerzőnek. Budapest, 2022. május 3.

101 == A szerző telefoninterjúja Varga Lászlóval, 2022. március 30.

további verzió szerint Légrádyt a Hősök terén érte a „*halálos lövés*”, de nem tudni, hogy „*civil járókelőként vagy harc közben*” találták-e el.¹⁰² Tudjuk, hogy Légrády szívproblémájának (ha volt neki ilyen egyáltalán) lehetett genetikai háttere, mivel a halotti anyakönyvek szerint édesanyja „szívkeringési elégtelenségben”,¹⁰³ édesapja pedig „szívbénulásban” halt meg.¹⁰⁴ Tudjuk azt is, hogy Légrády korábban súlyos végtag-trombózison esett át.¹⁰⁵ Ha hitelt adhatunk a fentebb idézett munkahelyi jellemzésnek, életvitele talán szintén szerepet játszhatott abban, hogy 39 évesen szív- és érrendszeri megbetegedésben haljon meg. Mindez azonban természetesen nem jelent semmilyen bizonyítékot arra vonatkozóan, hogy valóban ezért halt volna meg.

Légrády az anyakönyvezés helye alapján az albérletében vagy a Péterfy Sándor utcai kórházban halhatott meg. Ezekben az esetekben az anyakönyvekben rögzített halálokok valóságos valószínűsíthető. Amennyiben a Hősök terén vagy máshol civilektől származó lövést kapott, vagy harci cselekmények során sebesült meg, a halál szintúgy bekövetkezhetett az albérletben vagy a kórházban. Figyelemre méltó viszont, hogy a Légrády haláláról szóló több narrációban is megjelent a halálnak a szívvel, a vérkeringéssel, az elvérzéssel, valamint valamelyik kórházzal való összekapcsolása. Mindezek a Tóth Ilonának terhére megállapított bűncselekmény elkövetési módjában és helyében is központi szerepet játszottak.

== Az eltemetés helye és a sírhalom eltűnése

Légrády Gyula első eltemetési helyéről több forrás is tanúskodik, amelyek egybehangzóan azt állítják, hogy a sírja a Városliget sarkánál lévő wc közelében volt.¹⁰⁶ A dokumentumok szerint ezen a helyen több sírhant is volt.¹⁰⁷ Az Ajtósi Dürer sor és a Domonkos utca találkozásánál, a zöldterületen található, 1974-ben még meglévő illemhely jól beazonosítható a Városliget hivatalos térképén;¹⁰⁸ beton alapzata ma is

102 == Légrády–Légrády, 1992: 22.

103 == FamilySearch, 1968.

104 == FamilySearch, 1950.

105 == Varga László a Landler Jenő utcai lakásában meglátogatta Légrády Gyulát, aki akkor lábadozott a trombózisából. Varga László személyes közlés a szerzőnek, Horvátnádalja, 2020. július 22.

106 == ÁBTL 3.1.9. V-142621. Tóth Ilona Gizella és társai. Király Lajos rendőr nyomozó hadnagy (r. ny. hdgy.) jelentése. Budapest, 1957. január 31. Nytsz.: 174/1957. 190.

107 == Király Lajos jelentésén és Légrády Gyuláné cím nélküli feljegyzésén kívül ezt támasztja alá Valló Péter rendező visszaemlékezése is. Koren, 2005: 37–43. Az 1956-ban hat és fél éves Valló Péter a Landler Jenő utca 40. számú házban lakott, és pontosan emlékszik arra, hogy a Városliget sarkán 2-3 lelőtt „srác” sírhalma domborodott. A sírokon lécekből készített kereszt volt. A szerző telefoninterjúja során Valló Péter mindezt megerősítette, 2022. december 14.

108 == BFL XV:16g201.145.0228. szelvény. Városliget térképe. Kartográfiai Vállalat, 1974.

látható. A wc gyakorlatilag egyenlő távolságra (kb. 500 méterre) volt a Tóth Ilona vezette kiegészítő kórháztól, Légrády lakhelyétől, és mintegy 100 méterre a Fürj vendéglőtől.

Légrády Gyula városligeti sírjáról fényképet is ismerünk, ezt Légrády Gyula körmendi rokonai őrzik.¹⁰⁹ A fénykép eredetéről a volt feleség leírása alapján annyit tudunk, hogy Légrády „1956 októberében találkozott volt tisztársaival, akik már csak ideiglenes sírhantjának a fényképét küldték el családjának”.¹¹⁰ Más helyen azt írta, hogy „volt egy közös barátunk, kollégánk [Légrády] Gyuszival, akivel ezt a bizonyos fényképet kaptam. Nem nevezte meg, hogy kitől került hozzá, mert állítólag abban az időben tilos volt fényképezni.”¹¹¹

7. kép. Légrády Gyula sírhantja a Városliget sarkában¹¹²

109 == Varga László jogutód tulajdonában.

110 == Légrády–Légrády, 1992: 22.

111 == HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyuláné címnélküli feljegyzése, 1993. február 18.

112 == A felvételt ismeretlen személy készítette 1956 novemberében. Forrás: Varga László tulajdonában.

8. kép. Légrády Gyula sírhantjának helye 2022-ben¹¹³

A rossz minőségű fekete-fehér, mára megsárgult fényképen egyértelműen látható egy, a városligeti park szintjéből kiemelkedő sírhalom, amelyet friss virágok borítanak. A síron két, alig leégett gyertya. A halom mellett két, derékmagasságig látható, azonosíthatatlan személy áll, talán férfiak, egyikük fémkannával a kezében; mindkettőjük tartása részvétet fejez ki. (A sírhalom becslésem szerint legalább 40 centiméterre emelkedik a földszint fölé.) A sírhalmon hagyományos fakereszt, rajta kiolvasható „LÉGRÁDY GYULA” neve, míg az alatta lévő sorban az életkora olvasható („ÉLT 39 ÉVET”). A fakereszt elejére rózsafüzért akasztottak, a fakereszt hátuljára pedig egy koszorút. A fényképen látottak egyértelműen azt a benyomást keltik, hogy ez egy, a forradalom ideje alatt emelt sírhalom, ahol egy olyan személy nyugszik, aki forradalmár lehetett, és ezért személyét tisztelet övezte. A sírhalom egyébként teljesen olyan, mint a többi, a forradalom idején Budapest számos közparkjában létesített ideiglenes sír.¹¹⁴

A hiteles városligeti térkép, az eltemetés helyének megnevezése (wc közelében) és a korabeli fénykép lehetőséget adott a sírhalom pontos helyének meghatározására: ez az Ajtósi Dürer sor 5. és 7. számú ház találkozásával szemben, a ma már aszfalttal borított és közútnak használt részen volt. Az Ajtósi Dürer sor házaihoz képest a sír kb. 45 fokos szöget zárt be. A sírhalmon lévő kereszt (féjfa) a halom Ajtósi Dürer sor felőli oldalán volt.

113 == A szerző felvétele (2022. június 15.).

114 == Kolozsi-Barakonyi, 2016.

9. kép Légrády Gyula sírja a körmendi római katolikus temetőben¹¹⁹

A Király Lajos rendőrtiszt által írt jelentés szerint Légrády sírhalma a wc körül volt egészen addig, amíg „kb. december első felében az egyik hétfőre virradó reggelre a sírből felszedték és valahova elvitték”.¹¹⁵ Királynak a városligeti gondnokságtól kapott információja pontos volt. A Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárban őrzött halotti anyakönyv szerint ugyanis Légrádyt 1956. december 4-én, keddi napon helyezték végső nyugalomra a családi sírba.¹¹⁶ A temetés a körmendi Hirschberg

Ernő, az alsóberki templom plébánosa, „esperes-adminisztrátor asszisztenciájával”, katolikus szertartás szerint történt a körmendi római katolikus temetőben.¹¹⁷ A temetésen részt vettek Légrády rokonai, köztük keresztfia, az 1956-ban tízéves Varga László is. Az egyházi halotti anyakönyvbe történt bejegyzése sorszám nélküli, mivel Légrádyt Budapesten már egyszer eltemették, és a végső nyughelyre helyezése exhumálás utáni újratemetésnek számított.¹¹⁸ (A budapesti temetkezési intézményekben nincs adat az exhumálásra vonatkozóan.)

Légrády volt feleségének feljegyzése szerint a városligeti sír exhumálására Légrády Gyula édesanyja és testvére „feljöttek Körmentről és felvetették Gyuszi holttestét”.¹²⁰ Halálát viszont a sógora, Varga István személyesen jelentette be Budapesten 1956. november 30-án. Varga István fia, Légrády Gyula említett keresztfia, Varga László ma is jól emlékszik a temetésre. A temetkezési vállalat halottszállítói Robur márkájú hullaszállító kocsin hozták Körmentre a koporsót. Varga László elmondása szerint a koporsón volt egy „ablak”, amin keresztül tisztán látta Légrády Gyula „rózsaszín arcát, amely olyan volt, mintha aludt volna”.¹²¹

115 == ÁBTL 3.1.9. V-142621. Király Lajos rendőr nyomozó hadnagy jelentése, 1957. január 31. 190.

116 == SZEL IV.063. Anyakönyvek. Halottak anyakönyve 1925–1956. V. kötet 289., sorszám nélkül (66. és 67. sorszám között). A bejegyzésben azt is rögzítették, hogy Légrády Gyula a haldoklók szentségében nem részesült, „hirtelen halt meg”, továbbá hogy „Budapesten halt meg, onnét Körmentre szállították”.

117 == Körmendi római katolikus temető, B3 percella, 16. sor. 1. sírhely.

118 == Cselenkó Borbála, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár levéltárosának közlése. E-mail, Szombathely, 2022. június 2.

119 == A szerző felvétele (2020. július 23.).

120 == HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyuláné cím nélküli feljegyzése, 1993. február 18.

121 == A szerző telefoninterjúja Varga Lászlóval, 2022. március 22.

== Összefoglalás

Légrády Gyula hivatalosan 1956. november 7-én halt meg szívbetegségben vagy trombózisban Budapest VII. kerületében, ott, ahol az állandó lakhelye is volt. Légrády 13 évvel volt idősebb és 14–15 centiméterrel volt magasabb a Kollár Istvánként azonosított személynél. Légrádynak „különös ismertetőjele” és „esetleges fogyatékosága” a katonai nyilvántartás szerint nem volt.¹²² Akárcsak Kollár, ő is római katolikus családban született. Mindkettőjüket megkeresztelték, és a római katolikus egyház tagjai voltak.¹²³ Légrády körülmetélésére vonatkozóan – akárcsak Kollár esetében – nincs semmilyen adatunk. Légrády Gyula fényképei alapján is megállapítható, hogy izmos, kisportolt és jóarcú, elegánsan öltözködő személy volt.¹²⁴ A hivatalos adatok szerint 11 nappal korábban halt meg, mint a Kollár Istvánként azonosított személy. Futácsi Endrével feltehetően egy napon temették el, először a Városliget sarkánál lévő wc mellett. Légrádyt másodszer félig nyitott koporsóban, roncsolatlan arccal, családjá körében temették el Körmenten. Aznap, amikor Budapesten – ha lehet hinni az erre vonatkozó forrásoknak – Tóth Ilona először tett beismerő vallomást áldozatának Domonkos utcai eltemetéséről. Gyöngyösi és Gönczi csak másnap került szovjet fogságba. Az áldozatként meghatározott, később Kollár Istvánként azonosított személyt 1956. december 12-én hantolták ki a Domonkos utcai templomnál. Mindezek alapján úgy gondolom, hogy antropológiai és kronológiai okokból a két személy, a Kollár Istvánként azonosított áldozat és Légrády Gyula nem azonos egymással. Légrády Gyula sem az exhumált, sem pedig az agnoszkált „Kollár Istvánnal” nem azonos.

10. kép

Légrády Gyula hadnagy zubbonya¹²⁵

122 == HM HIM KI 59294.1. Légrády Gyula hivatásos hadnagy. Nyilatkozat. Magyar Honvédelmi Minisztérium. Körmenten, 1946. 10. 26. Ebben szerepel továbbá, hogy „fekete hajú”, „kék szemű”, „kerek arcszabású” és „176 cm magas”.

123 == MNL-BKML, XXXIII. 1a, Kiskunhalas, születési anyakönyv, 1930. Kollár István, 388. bejegyzés. Kollár szülei is r. katolikusok voltak. Légrády Gyula. Születési anyakönyv, Körmenten, 1917. 9. sz. alatt. Légrády szülei is r. katolikusok voltak. Légrády Gyula halálának adatait itt is feltüntették.

124 == Fényképei: HM HIM KI 59294.1. dossziében és Légrády Gyula hozzátartozóinak tulajdonában.

125 == A szerző felvétele (2020. július 23.). Forrás: Varga László tulajdonában.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTTL)

3.1.9. Vizsgálati dossziék

v-142621. Tóth Ilona Gizella és társai

v-142621/1. Tóth Ilona és társai

v-154422. Papp (Pap) István

2.5.2. Névmutató. Légrády Gyula

2.5.2. 349/128. Véghatározat. Légrády Gyula

2.5.2.-534/120. Véghatározat. Légrády Gyula

2.5.4. 101/64. Véghatározat. Légrády Gyula

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

xv.16. Térképtár

xv.20. Mikrofilmtár

6. IV.1404. Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Igazoló Választmányának iratai

xxiii.119. Budapest Fővárosi Választókerületi Választási Bizottság iratai

xxv.4.a. Fővárosi Bíróság iratai. Büntetőperes iratok

3308/1957. Palotás József és társainak pere

xxv.101.b.6. Budapesti Fegyház és Börtön iratai. Férfi elítéltek mutatókartonjai

Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár
(HM HIM KI)

59294.1. Légrády Gyula (dosszié)

Magyar Jehova Tanúi Egyház archívuma (MJTE)

Video 5. Nytsz.: Vi-93.

Magyar Nemzeti Levéltár, Bács-Kiskun Vármegyei Levéltár (MNL-BKVL)

xxxiii.1a., Bács-Kiskun megyei települések anyakönyvi másodpéldányai

Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (SZEL)

iv.063. Plébániák levéltára. Körmendi plébánia iratai

=== Hivatkozott irodalom ===

1989. évi XXXVI. törvény

1989. évi XXXVI. törvény az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról.

2000. évi CXXX. törvény

2000. évi CXXX. törvény az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról. I. §.

Csapody, 2023

Jehova tanúi és a nyilas terror Nyugat-Dunántúlon. Egyéni sorsok a nagykanizsai internálótáborból a körmendi kivégzésig. *Századok*, I. sz. 155–187.

Eörsi, 2002

Eörsi László: Tóth Ilona. A valóság és a mítosz. *Beszélő*, 6. sz. 82–96.

Eörsi, 2011

Eörsi László: *A „Baross Köztársaság” 1956. A VII. kerületi felkelőcsoportok.* L'Harmattan, Budapest.

Farkas (összeáll.), é. n.

Körmend 1945. április 1-től. Városunk történelmének új fejezete kezdődik.

Összeállította: Farkas József: Kézirat. Körmendi Faludi Ferenc Könyvtár.

Horváth–Tulipán, 2006a

Horváth Miklós – Tulipán Éva: *In memoriam 1956.* Zrínyi, Budapest.

Horváth–Tulipán, 2006b

Horváth Miklós – Tulipán Éva: *Keresztutak – Magyar Néphadsereg 1956.* H&T Kiadó, Budapest.

Komjáthy, 1989

Komjáthy Kálmán: *Én így láttam... szülővárosomnak, Körmendnek fél évszázadát, 1939–1989.* Szerzői kiadás, Körmend.

Komjáthy, 2001

Komjáthy Kálmán: *Visszatekintés 72 év után, 1929–2001.* Szerzői kiadás, Körmend.

Koren, 2005

Koren Zsolt: A hosszútávfutó. Beszélgetés Valló Péterrel. *Színház*, 5. sz. 37–43.

Kiss – M. Kiss, 2007

Kiss Réka – M. Kiss Sándor: *A csalogány elszállt. Tóth Ilona tragikum.* Kairosz, Budapest.

M. Kiss, 2015

M. Kiss Sándor: *Csalogány-vadászok. Három tételben a Tóth Ilona-ügyről 1956–1966–1989. Kádár Jánosól – Kádár Jánosig.* Éghajlat, Budapest.

Szakolczai, 2016

Szakolczai Attila: *Gyilkosság különös kegyetlenséggel. A Tóth Ilona és társai per komplex vizsgálata.* BFL, Budapest.

Tarján, 2015

Tarján G. Gábor: Karhatalom a huszadik században Magyarországon.
Belügyi Szemle, 6. sz. 29–47.

==== Sajtó ====

Honvédségi Közlöny, 1942

Magyar Fórum, 1992

Vas Népe, 1995

==== Internetes hivatkozások ====

FamilySearch, 1950

Légrádi (Légrády) Lajos. Halotti anyakönyv. Körmend, 1950. 15. o. 87. fsz. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GR29-94YJ?i=22&cc=1452460&personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6JY1-SC9J> (utolsó letöltés: 2023. január 13.).

FamilySearch, 1968

Légrádi (Légrády) Lajosné született Weszelovics (Veszelovics) Mária. Halotti anyakönyv. Körmend, 1968. 8. o. 38. fsz. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GRK5-R1F?i=71&cc=1452460&cat=983858> (utolsó letöltés: 2023. január 13.).

Kolozsi–Barakonyi, 2016

Kolozsi Ádám – Barakonyi Szabolcs: Girbegurba fejfák a játszótéren. Index-
Fortepan. https://index.hu/fortepan/2016/10/23/girbe-gurba_fejfak_a_jatszoteren/ (utolsó letöltés: 2023. január 8.).

M. kir. Honvéd Ludovika Akadémia, 1942

M. kir. Honvéd Ludovika Akadémia, december 6-án felavatott akadémikusai (tablókép). <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=20.500.12944/17584&fname=03.jpg.jpg> (utolsó letöltés: 2022. december 21.).

Marschal, 2016

Marschal Adrienn: Munkatáborok Komárom-Esztergom megyében. Csolnok, Oroszlány, Tatabánya. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola (Doktori értekezés). Budapest. http://real-phd.mtak.hu/387/1/Marschal%20Adrienn_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf (utolsó letöltés: 2022. december 21.).

Köszönetet szeretnék mondani az alábbi személyeknek:

Cselenkó Borbára levéltárosnak
Eörsi László történésznek
Gál Attila osztályvezetőnek
Göncz Balázs levéltárosnak
Jónás Zsolt informatikusnak
Kengyel Károly kutatónak
Kiss Marianne szerkesztőnek
Klein Ilona adatközlőnek
Kovács Eszter levéltárosnak
Marschal Adrienn történésznek
Mostbacher János kutatónak
Süveges Diána főelőadónak
Tóth Tamás temetőszociológusnak
Tulipán Éva történésznek
Ungváry Krisztián történésznek
Valló Péter rendezőnek
Végső István történésznek.

Szeretnék külön is köszönetet mondani Varga László és Vargáné Kametler Éva adatközlőnek, valamint a НМ НІМ КІ munkatársainak a képek és dokumentumok rendelkezésemre bocsátásáért.

Kulcsszavak

=====

Budapest, népbírósi tárgyalások, 1956

Szent István körút a Visegrádi utcától a Nyugati (Marx) tér felé nézve, 1956.

Fortepan / Nagy Gyula

/ Gyula Légrády's Role in the Trial of Ilona Tóth /

During the 1956 revolution and the brief fight for freedom, Ilona Tóth, a medical student, was chief of a unit in Domonkos Street, which was servicing a nearby hospital. After the suppression of the revolution, she, along with two colleagues, was indicted for brutally murdering István Kollár. The verdict of the People's Tribunal was death sentence for all the accused, which was carried out in 1957. After the change in the political system, the judgment against Ilona Tóth was annulled. However, there was no new trial and thus no clarification of whether Ilona Tóth and her partners had actually committed the crime they were charged with. Researchers tried to uncover the facts. They determined from the body of the deceased that he was not the victim of the alleged murder. Thus, the key evidence of the crime, the body, the so-called corpus delicti, was missing. It was suggested that the body found was not that of István Kollár. Autopsy on the exhumed person proved that he could not have been István Kollár. In case Ilona Tóth and her partners had murdered anybody, it could possibly have been Gyula Légrády. Other than what was found in a brief police report about him, nothing else was known; it was a mystery who he really was, which gave rise to various hypotheses. Based on newly uncovered facts, the article describes Gyula Légrády's life and reconstructs the story of his death and burial.

Miklós utcai autóbusz-végállomás,
mozgó újságos stand, 1962.

Fortepan /Budapest Főváros Levéltára /
Városrendezési és Építészeti Osztályának
fényképei